

УДК 378.011.3-051:811]:37.015.3:159.923.2

<https://doi.org/10.33989/2075-146x.2021.28.250393>

ЮЛІЯ СТРИЖАК

ORCID: 0000-0002-7289-7211

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ДО САМОРЕГУЛЯЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У дослідженні схарактеризовано сутність розвитку саморегуляції педагогічної діяльності як основи успішної професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови. Спроба з'ясувати природу саморегуляції педагогічної діяльності майбутніх учителів іноземної мови дала змогу встановити причину функціонування структурних елементів формування саморегуляції під час професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови.

Ключові слова: саморегуляція, професійна підготовка, педагогічна діяльність, вищий навчальний заклад.

Постановка проблеми. Сучасний період в житті України характеризується глибокими, інтенсивними і багатоплановими перетвореннями, які проявляються в усіх сферах функціонування суспільства. Становлення нової системи вищої освіти, орієнтованої на входження у світовий освітній простір, супроводжується суттєвими змінами в теорії та практиці навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі. У зв'язку з перебудовою системи світи в Україні, підвищенням рівня психолого-педагогічного забезпечення професійної підготовки фахівців актуальність дослідження проблеми формування саморегуляції майбутніх фахівців суттєво зростає. Тому для спеціалістів, які займаються проблемами навчання, все більш актуальними стають педагогічні дослідження, в яких розглядаються проблеми саморегуляції педагогічної діяльності.

Мета статті: описати саморегуляцію педагогічної діяльності як основу професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови; визначити особливості формування професійно-педагогічної спрямованості майбутніх учителів іноземних мов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На важливість самоорганізації педагогічної діяльності вчителя вказували А. Дістервег, Я. Коменський, Й. Песталоцці, В. Сухомлинський, К. Ушинський. Ця проблема опосередковано відображена у синергетичному підході (Є. Князева, С. Кульневич, І. Пригожин та ін.); суб'єктному підході (Т. Березіна, І. Бех, В. Слободчиков, О. Тихомиров та ін.); ресурсно-орієнтованому підході (М. Гриньова, Н. Кононец та ін.); у процесі дослідження питань педагогічного спілкування (А. Добрович, Г. Дяконов, В. Кан-Калик, Т. Яценко та ін.), впливу саморегуляційних процесів на формування педагогічного такту (Т. Бондаревська, Д. Самуйленков, І. Синиця), особливостей вияву саморегуляції вчителя під час взаємодії суб'єктів системи "учитель-учень" (Н. Анікеєва, Н. Гордін, Н. Дьоміна, Я. Коломінський та ін.), формування навичок саморегуляції вчителя як аспекту самопізнання у процесі педагогічної діяльності (Н. Кузьміна, В. Миндикану, Д. Ніколенко, В. Сластьонін, О. Щербаков).

Окремі аспекти саморегуляції вчителя висвітлено також у працях, присвячених питанням його професійного самовиховання і формування педагогічної майстерності. В них саморегуляція розглядається як компонент внутрішньої педагогічної техніки вчителя (В. Абрам'янов, М. Верба, О. Горська, С. Єлканов, І. Зязюн, Ю. Львова, Н. Тарасевич, Ю. Турчанінова).

Питання самоорганізації, самооцінки й самоаналізу педагогічної діяльності знайшли тлумачення у працях педагогів-новаторів: Ш. Амонашвілі, І. Волкова, А. Захаренка, Є. Ільїна, С. Лисенкової, В. Шаталова.

Проблемою підготовки майбутніх учителів іноземної мови займалось чимало вітчизняних і зарубіжних науковців. Зокрема, розвитку теорії і практики іншомовної освіти та підготовки майбутніх учителів іноземних мов присвячено наукові розвідки В. Андрієвської, В. Аракіна, Б. Беляєва, С. Ніколаєвої, Є. Пасова, С. Камінські (S. Kaminsky), Д. Подел (D. Podell). І. Зимня займалась вивченням психології навчання іноземних мов у школі. Сучасні технології професійної підготовки вчителя іноземної мови досліджували В. Кузовлев, В. Карташова, Е. Пасов, І. Москальова та інші.

Виклад основного матеріалу. У період професійного становлення особистості розвиток умінь саморегуляції є особливо важливим, тому ці уміння необхідно розвивати вже на перших етапах навчання майбутнього вчителя іноземної мови, оскільки в цей період особистість найкраще засвоює програми розвитку навичок саморегуляції. Програми саморегуляції – це програми, в яких використовуються спеціальні методи і техніки розвитку необхідних навичок або умінь, метою яких є контроль емоційного стану, збереження психологічного здоров'я студентів, попередження стресонебезпечних станів. Майбутній фахівець має

навчитися концентрації і цілеспрямованості на щоденних завданнях і цілях, пов'язаних з професійною діяльністю для того, щоб досягти високої продуктивності та результативності своєї діяльності.

Саморегуляція – це вміння людини бачити кінцеву мету діяльності, самостійно знаходити оптимальні шляхи її досягнення і добиватися здійснення. Результатом саморегуляції є виховання цілеспрямованості, організованості, уміння володіти собою. Саморегуляція є і складовою загальною обдарованості, першоосновою «загальних здібностей». Першооснову потенцій людини як суб'єкта діяльності слід шукати у нерозривному взаємозв'язку розумової активності і саморегуляції (Гриньова, 2012, с. 170).

Саморегуляція є вищим ступенем діяльності, коли вміння виконувати навчальні операції перетворюється на навички і послідовність їх здійснюється автоматично.

Формування саморегуляції організовує навчальну роботу людини, озброює вміннями самостійного виконання завдань, закладає основи вміння вчитися, що є головним завданням освіти, тому питання формування саморегуляції і пошуки оптимальних шляхів його здійснення є актуальним і відповідає потребам сьогодення.

Саморегуляція формується в діяльності. Педагогічно керована навчальна діяльність, яка утворюється з навчальних потреб, задач і проблем, створення навчальної ситуації, співвіднесення утруднень в дії і рефлексії вимагає проходження кожним учнем компонентів саморегуляції, що в свою чергу надає можливість переходу до самостійної навчальної діяльності, організованих самозмін і саморозвитку

Факторами формування саморегуляції є:

- організація кожної навчальної дії згідно з компонентами саморегуляції;
- формування саморегуляції як природо-відповідного процесу;
- сприйняття учнем у внутрішньому плані структури саморегуляції, чому сприяє ціляспрямована мотивація;
- чітка організація навчального заняття, яка дозволяє відпрацювати компоненти саморегуляції;
- встановлення між вчителем і учнем суб'єкт-суб'єктних відносин;
- час як форма послідовної зміни і удосконалення особистості учня при формуванні саморегуляції навчальної діяльності (Гриньова, 2017, с. 7).

Саморегуляція діяльності розглядається у декількох аспектах:

1. Соціальний аспект саморегуляції – здатність індивіда знайти своє місце в суспільстві, згідно до своїх здібностей, можливостей і уподобань.
2. Психологічний аспект саморегуляції розкриває механізми формування саморегуляції через взаємодію свідомості і підсвідомості, рефлексії, мислення.
3. Педагогічний аспект саморегуляції – створення таких методик і дидактичних умов, які сприяли б формуванню як окремих компонентів саморегуляції, так і їх системи (Гриньова, 2012, с. 175).

Результати емпіричного дослідження (анкетування, аналіз продуктів діяльності, бесіди, спостереження) студентів ПНПУ свідчать, що психолого-педагогічні знання функціонують у мисленні студентів, стають орієнтирами для прийняття конкретних педагогічних рішень. Крім того, майбутні учителі не мають труднощів з організацією самостійної роботи, вмінють використовувати внутрішні механізми планування, контролю та корекції професійної діяльності. Вирішальне значення в цих процесах належить професійній компетентності. Так, 80,00% респондентів (80 осіб) зазначають, що аналізують свою готовність до педагогічної діяльності та 85% студентів спостерігають свій професійний прогрес під час навчання і університеті. І 100% вважають, що педагог повинен володіти навичками професійної саморегуляції. Результати анкетування дозволили нам окреслити напрямки роботи, спрямованої на формування механізмів саморегуляційної компетентності як невід'ємної складової педагогічного процесу.

Саморегуляція є важливим аспектом у підготовці студентів до педагогічної діяльності. Тому знання закономірності саморегуляції, вміння керувати власними станами, а також оволодіння прийомами і способами регуляції є важливими компонентами процесу самовдосконалення студента. Знання, які забезпечують здійснення діяльності саморегуляції, складаються з чотирьох груп: методологічні, загальнотеоретичні, психолого-педагогічної та дидактико-технологічні. Серед умінь, які формуються на основі цих знань, виділено діагностично-прогностичні, само-аналітичні і саморегуляційні вміння. Основою для здійснення саморегуляції є дидактико-технологічні знання, до яких входять такі елементи: принципи саморегуляції діяльності (системність, активність, усвідомленість), основні компоненти управлінської діяльності: цілепокладання, цілездійснення, аналіз результатів; цикл управлінської діяльності та його основні компоненти: планування, організація, стимулювання, контроль, регулювання діяльності, аналіз результатів; психологічні механізми діяльності саморегуляції, структура системи саморегуляції та її основні компоненти; діагностування, виявлення причин недостатньої ефективності діяльності; моделювання умов діяльності, визначення умов її нормального функціонування; програмування засобів і дій; досягнення цілей діяльності; самоаналіз і самооцінка результатів діяльності; педагогічне мислення як основа діяльності саморегуляції (Калюжна, 2013, с. 35).

У будь-якого вчителя зазвичай функціонують певні внутрішні елементи особистісної регуляції поведінки і діяльності, але у більшості фахівців професійні рішення не стають внутрішнім надбанням, результатом усвідомленого вільного вибору, оскільки в основному зорієнтовані на задані дидактико-методичні схеми та

існуючі стереотипи. Як наслідок, учителі не здійснюють цілеспрямованого аналізу результатів педагогічної діяльності, її основні компоненти не стають об'єктом самопізнання і саморегуляції. Цьому часто не сприяє і робота представників шкільної адміністрації, яка не завжди спрямована на розвиток професійної активності вчителя, не стимулює його до самопізнання, не містить конструктивних пропозицій та ефективних варіантів побудови навчально-виховного процесу.

Особливості педагогічної діяльності як пізнавального процесу зумовлені не тільки соціально-педагогічними цілями, нормативними документами, вимогами суб'єктів педагогічного процесу, але й можливістю вільного самовизначення, правом вибору власної концепції педагогічної праці і відповідальністю за прийняте педагогічне рішення. Учитель не тільки учасник міжособистісної взаємодії з учнями, він – організатор, який визначає її цілі, зміст, методи і форми, забезпечує досягнення результатів. Таким чином, навчання, в основі якого – міжособистісна взаємодія, є процесом регульованим і контрольованим. Рефлексивне управління передбачає розуміння очікувань та інтересів учня, регулювання діяльності з позицій його розвитку. Крім цього, рефлексивний характер педагогічної діяльності виявляється у сформованості умінь здійснювати її самоаналіз, саморегуляцію, самоконтроль, самооцінку. Отже, педагогічна діяльність, з одного боку – це рефлексивне управління навчально-пізнавальною діяльністю учня, а з другого – це рефлексивне управління власною діяльністю (Гринців, 2013, с. 185).

Педагогічна система підготовки майбутнього вчителя до саморегуляції в умовах навчання у вищому навчальному закладі – це комплекс взаємопов'язаних компонентів, які забезпечують цілеспрямований і послідовний вплив на студентів змісту, форм, методів, психолого-педагогічних умов навчально-виховної роботи, спрямованих на формування особистісних якостей (самостійності, активності, цілеспрямованості), дидактико-технологічних знань та умінь із самоаналізу, саморегуляції змісту і результатів власної педагогічної діяльності.

Розроблена система передбачає формування мотиваційного, теоретичного і практичного компонентів готовності, включає в себе вихідні цілі, зміст, методи і засоби організації навчання студентів. Вона є частиною (підсистемою) загальної системи професійно-педагогічної підготовки вчителя, представляючи при цьому певну цілісність. При її створенні враховано вимоги таких принципів: цілеспрямованості, систематичності, науковості, універсальності, інтегративності, фундаментальності, варіативності, багаторівневості, логічного і дидактичного взаємозв'язку зі всіма видами професійно-теоретичної і практичної підготовки, поєднання педагогічного керівництва з ініціативою, активністю і самостійністю майбутніх фахівців.

Саморегуляція є важливим аспектом у підготовці студентів до педагогічної діяльності. Тому знання закономірності саморегуляції, вміння керувати власними станами, а також оволодіння прийомами і способами регуляції є важливими компонентами процесу самовдосконалення студента. Знання, які забезпечують здійснення діяльності саморегуляції, складаються з чотирьох груп: методологічні, загальнотеоретичні, психолого-педагогічні та дидактико-технологічні. Серед умінь, які формуються на основі цих знань, виділено діагностично-прогностичні, само-аналітичні і саморегуляційні вміння. Основою для здійснення саморегуляції є дидактико-технологічні знання, до яких входять такі елементи: принципи саморегуляції діяльності (системність, активність, усвідомленість), основні компоненти управлінської діяльності: цілепокладання, цілездійснення, аналіз результатів; цикл управлінської діяльності та його основні компоненти: планування, організація, стимулювання, контроль, регулювання діяльності, аналіз результатів; психологічні механізми діяльності саморегуляції, структура системи саморегуляції та її основні компоненти; діагностування, виявлення причин недостатньої ефективності діяльності; моделювання умов діяльності, визначення умов її нормального функціонування; програмування засобів і дій; досягнення цілей діяльності; самоаналіз і самооцінка результатів діяльності; педагогічне мислення як основа діяльності саморегуляції (Калюжна, 2013, с. 35).

У процесі дослідження нами визначено наступні психолого- педагогічні умови, які сприяють формуванню умінь самоорганізації майбутніх вчителів іноземної мови: забезпечення мотивації студентів до навчальної діяльності; оволодіння вміннями та навичками професійної саморегуляції; залучення студентів до активної творчої діяльності; створення творчої атмосфери, здорового морально-психологічного клімату в колективі; активне використання нових форм і методів навчання, які стимулюють творчі здібності особистості.

Саморегуляція є вельми важливим аспектом педагогічної діяльності. Це здатність керувати власним психічним станом і поведінкою для того, щоб оптимальним чином діяти в складних педагогічних ситуаціях. Формування умінь саморегуляції є важливим аспектом у підготовці студентів до педагогічної діяльності. Тому знання закономірності саморегуляції, вміння керувати власними станами, а також оволодіння прийомами і способами регуляції є важливими компонентами процесу самовдосконалення майбутнього вчителя іноземної мови. Знання, які забезпечують здійснення діяльності саморегуляції, складаються з чотирьох груп: методологічні, загальнотеоретичні, психолого-педагогічні та дидактико-технологічні. Серед умінь, які формуються на основі цих знань, виділено діагностично-прогностичні, само-аналітичні і саморегуляційні вміння. Основою для здійснення саморегуляції є дидактико-технологічні знання, до яких входять такі елементи: принципи саморегуляції діяльності (системність, активність, усвідомленість), основні компоненти управлінської діяльності: цілепокладання, цілездійснення, аналіз результатів; цикл управлінської діяльності та

його основні компоненти: планування, організація, стимулювання, контроль, регулювання діяльності, аналіз результатів; психологічні механізми діяльності саморегуляції, структура системи саморегуляції та її основні компоненти; діагностування, виявлення причин недостатньої ефективності діяльності; моделювання умов діяльності, визначення умов її нормального функціонування; програмування засобів і дій; досягнення цілей діяльності; самоаналіз і самооцінка результатів діяльності; педагогічне мислення як основа діяльності саморегуляції (Мадзігон, Волощук, 2018, с. 80).

Особливо важливим є розвиток саморегуляції педагогічної діяльності у період становлення особистості, формування ціннісних орієнтацій та моральних переконань, на основі яких вони починають свідомо скеровувати свою поведінку. Крім того, особистість у цей період найкраще сприймає програму розвитку навичок саморегуляції, у зв'язку з чим їх розвиток необхідно планувати вже на перших етапах навчання студента.

Висновки. Аналіз та вивчення різних аспектів навчальної та педагогічної діяльності майбутніх учителів іноземної мови дозволили зробити висновок про те, що саморегуляція педагогічної діяльності є важливою умовою професійної підготовки майбутніх вчителів іноземної мови. Професійна підготовка до саморегуляції педагогічної діяльності майбутнього вчителя іноземної мови – це проблема становлення і збереження його професіоналізму, збагачення особистісного, творчого, інтелектуального потенціалу. Результатом якої буде здатність учителя налаштуватися на майбутню педагогічну дію, можливість оптимізувати внутрішній стан, створити радісну, доброзичливу атмосферу педагогічного спілкування в учнівському колективі. Тому від набутих умінь саморегуляції педагогічної діяльності майбутнього учителя іноземної мови залежить стан психофізичного здоров'я та інтелектуальний розвиток молодого покоління. Формування мотиваційної сфери, розвиток здатності керувати власними емоціями та спроможності до адекватної самооцінки – важливі віхи процесів саморегуляції майбутніх учителів іноземної мови. Взаємозумовленість цих складників – невідмінна передумова спонукання студентів до успішної саморегуляції. Відсутність будь-якого з них, недостатня їх реалізація різко знижує результативність саморегуляції у педагогічній діяльності майбутніх вчителів. Зважаючи на широкі можливості розвитку саморегуляції педагогічної діяльності майбутніх учителів під час професійної підготовки перспективною проблемою є побудова системи розвитку в студентів різнорівневих механізмів саморегуляції з урахуванням відмінностей її прояву на різних курсах навчання та їх взаємозв'язку з властивостями особистості.

Список використаних джерел

- Гриньова, М. В. (2012). *Саморегуляція: навч.-метод. посіб.* Полтава: АСМІ.
- Гриньова, М. В. (2017). Наукова школа «Саморегуляція як основа успішної професійної діяльності». *Імідж сучасного педагога*, 4/2 (173), 5-10.
- Гриньова, М. В., Кононец, Н. В. (2018). Саморегуляція як основа ресурсно-орієнтованого навчання студентів у вищій школі. В кн. Н. В. Кононец, В. О. Балюк (Уклад.), *Ресурсно-орієнтоване навчання в «3D»: доступність, діалог, динаміка: матеріали II Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конференції*. Полтава: КУЕП ПДАА. Взято з <https://rbl3d.forumotion.me/t194-topic> Детальніше тут: <https://grinyovamv.webnode.com.ua/tovari/>
- Гринців, М. (2013). Саморегуляція як компонент професійної підготовки майбутнього фахівця. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 4, 238-245. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/apgnd_2013_4_31.
- Калюжна, Т. Г. (2013). Сучасні вимоги до професійної підготовки майбутнього вчителя. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки*, 4, 32-37. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzspp_2013_4_7
- Мадзігон, В. М., Волощук, І. С. (2018). *Технології дослідження освітніх проблем: посібник*. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України.

References

- Hrynova, M. V. (2012). *Samorehuliatyia [Self-regulation]: navch.-metod. posib.* Poltava: ASMI [in Ukrainian].
- Hrynova, M. V. (2017). Naukova shkola "Samorehuliatyia yak osnova uspishnoi profesiinoi diialnosti" [Scientific school "Self-regulation as the basis of successful professional activity"]. *Imidzh suchasnoho pedahoha [Image of a modern teacher]*, 4/2 (173), 5-10 [in Ukrainian].
- Hrynova, M. V., & Kononets, N. V. (2018). Samorehuliatyia yak osnova resursno-orientovanoho navchannia studentiv u vyshchii shkoli [Self-regulation as a basis of resource-oriented learning of students in higher school]. In N. V. Kononets, V. O. Baliuk (Comps.), *Resursno-orientovane navchannia v «3D»: dostupnist, dialoh, dynamika [Resource-oriented learning in "3D": accessibility, dialogue, dynamics]: materialy II Vseukr. nauk.-prakt.*

Internet-konferentsii. Poltava: KUEP PDAA. Retrieved from <https://rbl3d.forumotion.me/t194-topic> Detalnishe tut: <https://grinyovamv.webnode.com.ua/tovari/>

- Hryntsiiv, M. (2013). Samorehuliatsiia yak komponent profesiinnoi pidhotovky maibutnoho fakhivtsia [Self-regulation as a component of professional training of future specialists]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk [Actual issues of humanities]*, 4, 238-245. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/apgnd_2013_4_31 [in Ukrainian].
- Kaliuzhna, T. H. (2013). Suchasni vymohy do profesiinnoi pidhotovky maibutnoho vchytelia [Modern requirements for professional training of future teachers]. *Naukovi zapysky Nizhynskoho derzhavnoho universytetu im. Mykoly Hoholia. Psykholoho-pedahohichni nauky [Scientific notes [Nizhyn State University. Nikolai Gogol. Psychological and pedagogical sciences]*, 4, 32-37. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzspp_2013_4_7 [in Ukrainian].
- Madzihon, V. M., & Voloshchuk, I. S. (2018). *Tekhnologii doslidzhennia osvitnikh problem [Technologies of research of educational problems: the manual]: posibnyk*. Kyiv: Instytut obdarovanoi dytyny NAPN Ukrainy [in Ukrainian].

STRYZHAK Y.

Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

PROFESSIONAL TRAINING OF THE FUTURE FOREIGN LANGUAGE TEACHER FOR SELF-REGULATION OF PEDAGOGICAL ACTIVITY

The study is characterized the essence of the development of self-regulation of pedagogical activities as a basis for successful professional training of future foreign language teachers. An attempt to clarify the nature of self-regulation of pedagogical activities of future foreign language teachers made it possible to establish the reason for the functioning of structural elements of the formation of self-regulation during the training of future foreign language teachers.

The modern period in the life of Ukraine is characterized by deep, intense and multifaceted transformations, which are manifested in all spheres of society. In connection with the restructuring of the world system in Ukraine, increasing the level of psychological and pedagogical support for professional training, the relevance of the study of the problem of self-regulation of future professionals is growing significantly. Therefore, for specialists dealing with learning problems, pedagogical research is becoming increasingly important, which addresses the problems of self-regulation of pedagogical activities.

Analysis and study of various aspects of educational and pedagogical activities of future foreign language teachers allowed us to conclude that self-regulation of pedagogical activities is an important condition for professional training of future foreign language teachers.

Professional preparation for self-regulation of pedagogical activity of a future foreign language teacher is a problem of formation and preservation of his professionalism, enrichment of personal, creative, intellectual potential. Therefore, the state of psychophysical health and intellectual development of the young generation depends on the acquired skills of self-regulation of pedagogical activity of the future foreign language teacher.

Key words: *self-regulation, professional training, pedagogical activity, higher educational institution*

Стаття надійшла до редакції 23.10.2021 р.